

IEVA PĪGOZNE-BRINKMANE

SENĀ APĢĒRBA RAKSTUROJUMA MEKLĒJUMI LATVIEŠU FOLKLORAS TEKSTOS

Ar jēdzienu “senais apģērbs” tiek apzīmēts vēlā dzelzs laikmeta apģērbs jeb precizāk – apģērbs, rotas un apavi, kādu valkāja Latvijas teritorijā dzīvojošās etniskās grupas mūsu ēras 9.–12. gadsimtā.

Iespējams, ka galvenais vārds virsrakstā ir “meklējumi”, jo tas norāda uz to, ka šajā virzienā tiek iets un meklēts. Kā norāda vairāku autoru līdzšinējā pieredze, dažkārt folkloras un arheoloģijas mijattiecību meklējumos tālāk par “varbūt” nemaz arī nav iespējams tikt.

Reizē ar vēlmi meklēt vēlā dzelzs laikmeta liecības latviešu folkloras tekstos rodas jautājums, vai ir pamats domāt, ka šādas liecības tur varētu būt saglabājušās?

Apejot ļoti plašo šī jautājuma pētniecības gaitas atspoguļojumu (kopumā apmēram 20 vēsturnieku, folkloristu, valodnieku, muzikologu un citu nozaru pētnieku veikumu), šeit sniegsu tikai dažus kopējos secinājumus.

Pārsteidzošākais, ka folkloras datēšanas laukā izšķirošais nav tas, kādi folkloras žanri tiek aplūkoti, jo dažādi pētnieki, pētot dažādus folkloras žanrus – dziesmas, pasakas, teikas, mīklas, vietvārdus, utt. – var nonākt pie līdzīga to datējuma, proti, var tajos atrast tiešas liecības no 18., no 16., no 14., 13. un arī senākiem gadsimtiem, kā arī saglabājušos priekšstatus no dzelzs, bronzas un pat akmens laikmeta.

Meklējot atbildi uz jautājumu, vai ir iespējams, ka latviešu folklorā būtu saglabājušās liecības no 9.–12. gs., jāsecina, ka vairums pētnieku domā, ka šādas liecības tur ir saglabājušās. Taču jānošķir pašu folkloras tekstu vecums, kurš nereti ir datējams ar to pierakstīšanas brīdi, tāpat visbiežāk ar 19. gadsimtu, no folklorā paustu ideju, normu, sadzīves modeļu, notikumu un īpaši mitoloģisko priekšstatu datējuma, kurš savukārt var iesniegties pat akmens laikmetā. Tajā pašā laikā, meklējot senāku laiku liecības folklorā, kā vienu no svarīgākajiem apsvērumiem jāņem vērā mītiskās domāšanas, kāda pieder

tautas kolektīvajai apziņai un radošajam garam, raksturs. Tam nepiemīt vēsturiskā jeb lineārā laika izpratne, un notikumi, kas bijuši pagātnē parasti tiek attiecināti uz nekonkrētiem seniem laikiem.¹

Vienlaicīgi jāatzīmē, ka vairāki pētnieki, piemēram, P. Šmits, J. Urtāns u.c., konstatējuši, ka nostāstos par kādu vietu notikumi, kas ar to saistīti, nereti tiek datēti ar daudz nesenākiem laikiem un personām. Par patieso datējumu un tautas mutē radušos laika nobīdi iespējams pārliecināties šajās vietās veicot arheoloģiskos izrakumus.

Attiecībā uz mitoloģisko priekšstatu datēšanu, jāuzsver tas, ka mitoloģiskie priekšstati visbiežāk, ja reiz radušies, turpina savu eksistenci arī vēlākos laikos, kad jau rodas citi priekšstati. Par to liecina, piemēram, M. Gimbutienes, J. Kursītes, A. Vaska un B. Vaskas pētījumi. Tādejādi vienu priekšstatu nozīme mazinās vai transformējas, citi rodas no jauna un var ieņemt svarīgāku lomu, agrākie un vēlākie organiski savijas un saaug kopā, taču pilnīga izzušana notiek ļoti lēni, un parasti vienlaicīgi pastāv vairāku laiku mitoloģisko priekšstatu slāņi.

Otrs būtisks folkloras tekstu un sižetu datēšanas aspekts saistāms ar valodu, kādā tie radušies un valodu, kādā tie pierakstīti. Pētnieki, kuri pievērsušies metriski normētajiem folkloras žanriem, piemēram, tautasdziesmām un sakāmvārdiem, atzīst, ka tie saglabājuši senākās valodas formas un tādejādi uzskatāmi par senāko notikumu un priekšstatu paudžiem.² Tomēr, pētot seno apģērbu un citas sadzīviskas kultūras parādības un ar tām saistītos mitoloģiskos priekšstatus, valoda ir svarīgs, taču ne pats būtiskākais informācijas avots. Ja pētniecības objekts ir paustās idejas, priekšstati un sadzīves normas, tad tos iespējams meklēt arī citos folkloras žanros: pasakās, ticējumos, u.c., jo iespējams, ka tieši valodas izmaiņas laika gaitā ļāvušas pašiem senākajiem priekšstatiem nepazust, bet līdz ar valodas attīstību tikt nodotiem no paaudzes paaudzē.

Līdzšinējā pētnieku interese meklēt tieši vēlā dzelzs laikmeta apģērbu, rotas vai apavus raksturojošas liecības latviešu folkloras tekstos nav bijusi liela.

Pavisam nelielā rakstā arheologs Vladislavs Urtāns izvirzījis hipotēzi, ka dziesmās bieži sastopamie "*zelta griezti gredzentiņi*", ar kuriem nereti ir "*pilni pirksti, abas rokas*", ir no 3.–16. gs. Latvijas teritorijā valkāti bronzas spirāl-gredzeni.³

*Abas rokas pilni pirksti
Zelta griezti gredzentiņi;
Kad aizgāju tautiņās,
Pa vienam noriteja.
(LD 6355–1)*

Tā kā laika posmā starp 10. gs. beigām un 12. gs. šie gredzeni sastopami pat uz visiem apbedītā pirkstiem, V. Urtāns pieņem, ka tieši šajā laikā varēja rasties dziesmas, kur tādi apdziedāti. Viņš arī izsaka pieņēmumu, ka folkloras tekstos minētie matu, cimdu, kurpju, kamanu u.c. priekšmetu apzīmējumi ar “zelta”, “vaska”, “linu” u.c., ir tikai šo priekšmetu krāsas nevis materiāla raksturojums. V. Urtāns pamatoti aizrāda, ka folkloras tekstos var meklēt tikai tādas reālijas, kuras ir pazīstamas teksta sacerētājiem. Tāpat, atzīstot to, ka laika gaitā var būt mainījušies dziesmu vārdi un pat to saturs, viņš uzsver, ka, izmantojot zināšanas arheoloģijā, iespējams noteikt daudzu dziesmu izcelsmes laiku. Šajā rakstā izteiktās idejas nekad nav kritizētas, tās pamazām iegājušas zinātniskajā apritē un tādejādi kļuvušas par atspēriena punktu tālākiem meklējumiem šajā jomā.

Turpinot jautājumu par seno rotu iespējamo atspoguļojumu folkloras tekstos, vēlētos pievērsties dziesmās minētajiem vainagiem.

Jau divdesmitā gadsimta divdesmitajos gados pētnieki bija saskaitījuši visus *Latvju dainās* minētos vainagu veidus⁴. Visvairāk pieminēti ir zīļu un zīļoti vainagi (kopā 679 reizes), tiem seko vizuļu un vizuļoti vainagi (kopā 341 reizi). Tie ir vainagi, kādi Latvijas teritorijā ir tikuši valkāti laika posmā no 13.–19. gadsimtam un teorētiski arī dziesmas, kurās tie minēti, var būt radušās visā šajā laika posmā.

Vēlajā dzelzs laikmetā tika valkāti bronzas vainagi, kuri spīdēja kā zelts. Tādēļ uzmanību piesaista dziesmas, kurās apdziedāts zelta un zeltīts vainags (kopā tādi pieminēti 77 reizes). Jau divdesmitajos gados Apsesdēls norādīja, ka zelta vainagi parādās daudz biežāk nekā jebkura cita metāla vainagi, tāpat arī pēc dziesmu konteksta viņš secinājis, ka “*bieži vien ar zeltu būs domāts ne metāls, bet gan krāsa*”⁵.

Tā kā vēlajā dzelzs laikmetā lielākā daļa vainagu bija darināti no bronzas, nosaukums “zelta vainags” varētu būt radies tieši šajā laikā, taču pēc tā vien būtu grūti identificēt vainagu veidu, kādu tas apzīmējis, vēl jo vairāk tādēļ, ka arī vēlākos gadsimtos valkātie bronzas skārda vainagi⁶ varētu tikt dēvēti par zelta vainagiem.

Šajā saistībā interesanti šķiet dziesmās minētie zaru un zarotie vainagi (kopā 82), jo dažkārt parādās arī savienojums “zelta zaru” vainagi. Pirmajā brīdī varētu šķist, ka zaru vainagi ir darināti no koku zariem, taču, pārļasot visas akadēmiskajā latviešu tautasdziesmu izdevumā ievietotās jāņu dziesmas⁷, nākas atzīt, ka zaru vainagi tur nav minēti nevienu reizi. Tātad ar zaru vainagiem netiek apzīmēti zāļu, dažādu ziedu un koku zaru vainagi. Tas, ka apzīmējums “zarots vainags” nenorāda vainaga materiālu, bet gan veidu, redzams dziesmā:

*Zarains bija, krustains bija
Mans vizuļu vainadziņš.
(LD 6–97)*

Aplūkojot dažas citas dziesmas,

*Uz avotu līgot gāju
Jāņu dienas vakarā,
Izlīgoju zelta kroni
Ar visām pazarēm.
(LD 33172)*

*Piecu brāļu māsa biju,
Piecu zaru kroni nešu;
Man galviņa nepanesa
Piecu tautu valodiņu.
(LD 6056–0)*

*Pieci brāļi, viena māsa,
Auzu salmu vaiņadzins;
Piecas māsas, viens bālins,
Visām zaru vaiņadzini.
(LD 6044–0)*

redzam, ka tajās zelta vainags ar zariem vai pazarēm ir kaut kas patiesi vērtīgs. Kāzu dziesmai

*Zarots manis vainadziņš
Nelien tautu klētiņā,
Laužu zaru ieiedama,
Laužu otru iziedama.
(LD 24250)*

*Zarots manis vainadziņš,
Zemas tautu klētes dores,
Zarus lauza ieejot,
Pazarišus izejot.
(LD 24250–6)*

ir varianti, kuros parādās nevis ieiešana mājā, bet gan ielišana, kas pēc Pētera Šmita domām norāda uz dziesmu senumu, jo tajās apdziedātā realitāte ir nelielas ēkas ar augstiem sliekšņiem un zemām durvju ailēm⁸:

*Vaiņuk munu zaraineit,
Nalīn tautu klēteņā,
Lauzsi zoru iļeizdams,
I ūtroru izleizdams.
(LD 24250–13)*

*Zorots muns vaiņuceņš,
Nalīn tautu kļēteņā;
Laužu zoru iļeizdama,
Laužu ūtru izleizdama.
(LD 24250–4)*

*Taisiet, tautas, augstu namu,
Augstu nama palodīti:
Piecu brāļu māsa biju,
Žuburaiņu kroni nesu.
(LD 24221–6)*

Aplūkojot vēlā dzelzs laikmeta bronzas vainagu formas un salīdzinot tās ar dziesmās minētajiem vainagu zariem, diezgan uzskatāma līdzība parādās ar tā sauktajiem grīstes vainagiem, kuri bija izplatīti laika posmā no 9.–12. gs.⁹

Vai šajās dziesmās ir minēts vainaga veids, kuru šodien pazīst ar nosaukumu grīstes vainags, ir grūti pierādāms. Nosaukums “grīstes vainags” tāpat kā visi citi vēlā dzelzs laikmeta vainagu apzīmējumi mūsdienās ir radušies pēdējā gadsimta gaitā, kad tie atrasti arheoloģiskajos izrakumos un kaut kā bijuši jānodēvē. Lielākajai daļai seno rotu nosaukumus devuši arheologi, vadoties pēc rotu ārējām pazīmēm vai darināšanas tehnoloģijas. Tas, kā šie vainagi ir tikuši saukti vēlajā dzelzs laikmetā, nav zināms, jo šo vainagu formas ir izzudušas un līdz ar tām arī to nosaukumi. Taču iespējams, ka folkloras tekstos sastopamie zelta un zaru vainagi varētu apzīmēt arī šī tipa vainagus. Tāpat tie varētu apzīmēt arī vēlāku laiku vainagus, jo, kā liecina pētījumi dažādu ēdienu nosaukumu veidošanā un pārmantošanā¹⁰, tad bieži vien jaunu priekšmetu apzīmēšanai izmanto vecos nosaukumus, kuri pēc dažām pazīmēm ir līdzīgi, taču pamazām izzūd. Tādējādi veidojas situācija, kad viens un tas pats nosaukums gadsimtu gaitā apzīmē arvien jaunas reālijas.

Kamēr arheoloģiskajā literatūrā šī tipa vainagi tiek dēvēti par grīstes vainagiem, tiem pievienotā daļa vainaga mugurpusē 20. gadsimta pirmajā pusē tika saukta par pakariem, bet otrajā pusē jau iegājis nosaukums “bize”. Īpaši pēdējais nosaukums, manuprāt, ir pilnīgi neatbilstošs. Vārds “bize”, gan pēc etimoloģijas¹¹ gan pēc tā lietojuma mūsdienās, kā zināms, apzīmē matu pini vai kopā savītas dzijas. Taču grīstes vainagiem aizmugurējā daļā ir pievienota nevis kopā savījušos spirālīšu bize, bet spirālītes, kuras izzaro vai izstaro no vainaga. Līdzību varam meklēt dziesmās, kur motīvs ir sekojošs:

*Noiet saule vakarā,
Zelta zarus zarodama;
Būt' tie zari zarojuši
Mana pūra dibenā!
(LD 7770)*

Turklāt grīstes vainagam šo zaru galos nereti ir pievienotas mēlītes vai plāksnītes, kuras vizuāli atgādina lapiņas.

1. att. 10. gs. latgaļu gristes vainaga atdarinājums.

Autors: U. Brinkmanis.

Fig. 1. Replica of the 10th century Latgalian braid crown.

Author: U. Brinkmanis.

Ilga Jansone, pētot galvas un plecu segu nosaukumu lingvistisko aspektu latviešu valodā¹², nonākusi pie secinājuma, ka tas parasti dots, pamatojoties vai nu uz apģērba daļas pazīmēm vai uz to saistību ar cilvēku. Līdz ar to, aplūkojot šos vainagus pēc to uzbūves, kā arī atrodot dziesmās vainagu nosaukumus, kuri līdzinās tieši šim vainagu tipam un, galvenais, to būtībai, varētu pieņemt, ka vismaz sākotnēji ar nosaukumu “zaru vainagi” vai “vainagi ar pazārēm”, ir apzīmēts tieši šis vainagu veids.

Ļoti iespējams, ka ar šo pašu nosaukumu vēlāk varētu būt tikuši apzīmēti arī tā sauktie “līgavu”¹³ un vizuļu¹⁴ vainagi, kādi Latvijas teritorijā bijuši sastopami 19. gadsimtā. Tomēr dziesmas, kurās minēti “zaru vainagi”, spriežot pēc to formas, visdrīzāk ir radušās agrāk (klasisko tautasdziesmu sacerēšanas gadsimtos, t.i., līdz 16. gs.¹⁵), jo 19. gadsimtā jaunu dziesmu sacerēšanā jau sen bija ieviesusies ziņģu tradīcija¹⁶. Turklāt 19. gadsimta metāla vainagiem raksturīgs liels zariņu skaits, un uz tiem nekādi nevar tikt attiecināti dziesmās sastopamie “pieci zari vainagā”.

Tādējādi dziesmas un tajās minēto vainagu nosaukumu veidi mums ļauj izsekot vainagu vēstures attīstības gaitai daudzu gadsimtu garumā, iespējams, glabājot liecības pat no vēlā dzelzs laikmeta. Tādēļ arī dažādu arheoloģisko reāliju nosaukumu veidošanā (nominācijā) dziesmas uzskatāmas par informācijas avotu, kuru ieteicams izmantot tālākos pētījumos.

Pārejot pie apģērba daļu un īpaši to krāsas simboliskās nozīmes meklējumiem, vispirms jāuzsver, ka informācija par vēlā dzelzs laikmeta apģērbu un krāsu izmantojumu tajā iegūta arheoloģiskajos izrakumos, kuri veikti Latvijas teritorijā esošajos kapulaukos un vienā depoziatā. Ne visā Latvijas teritorijā kapulauki ir vienlīdz pateicīga vieta apģērba izpētei, jo dažādu iemeslu dēļ – augsnes īpatnības, bedību tradīcijas – tekstiliju atradumi visbiežāk konstatēti latgaļu un libiešu kapulaukos. Vērtīgas ziņas sniedz Tīras purva depoziats, kurā atrasts pilns vīrieša tērpa komplekts, kurš apraksts bez mirušā klātbūtnes. Lielākā daļa pētnieku sliecas domāt, ka depoziats ir ziedojums, tādejādi tas varētu būt vienīgais līdz šim atrastais apģērbs, kurš nav tieši bedību tērps. Tādēļ īpaši svarīgi, ka šajā apģērbā sastopami brūnas un zilās krāsas vilnas audumi¹⁷, kas savukārt varētu apliecināt šo abu krāsu pielietojumu valkātajā apģērbā.

Runājot par brūnās krāsas izmantojumu un simbolisko nozīmi, uzmanību piesaista tautasdziesmās sastopamais motīvs, kurā notiek cīņa ar mītisko ienaidnieku un varoņa brūnie svārki tiek apšļākti ar ienaidnieka asinīm. Pēc tam tiek meklēts, kur svārkus izmazgāt, izžāvēt, dažkārt arī sarullēt un noglabāt. Piemērs:

*Man bij viena balta pupa,
Kur es to iestādīju?
Iestādīju dārzinā
Baltā smilšu kalnīnā.
Ta uzauga liela gara
Līdz pašām debesīm.
Es uzkāpu debesīs
Pa tiem pupas zarīnim,
Es redzeju Dieva dēlu
Siekim bites mērijot.
Es nokalu zobintīnu
No tiem bišu dzelonim.
Es nodūru Vella māti
Ar to bišu zobintīnu,
Man nošķīda brūni svārki
Ar tām Vella asinīm.
Mīļai Marai pavaicāju,*

Kur es viņus izmazgašu?
 –Mazgā, puisit, tāt upē,
 Kur deviņas straumes skrien.
 –Mīļai Marai pavaicāju,
 Kur es tos izžāvēšu.
 –Žāvē, puisit, tāt dārzā,
 Kur deviņas saules spīd.
 –Mīļai Marai pavaicāju,
 Kur es viņus sarullešu.
 –Rullē, puisit, tāt rullī,
 Kur deviņas rullī meitas.
 –Mīļai Marai pavaicāju,
 Kur es viņus novalkāšu.
 –Valkā, puisit, tāt dienā,
 Kad deviņas saules spīd.
 (LD 34043–9)

Skatot K. Karuļa *Latviešu etimoloģijas vārdnīcā* šķirkli “brūns”, lasām, ka tas latviešu valodā ir jauns vārds, iespējams, pārņemts no ģermāņu valodām saistībā ar 15. gs. parādījušos modes krāsu un brūno vadmalu, kas ienākusi no Eiropas¹⁸. Šo faktu Karulis min, nekonkrēti atsaucoties uz P. Šmitu, vēlāk Janīna Kursīte, pētot krāsu mītiskās nozīmes, citē Karuli¹⁹. Skatoties no atsaucēm, kuras pievienotas šo autoru pētījumiem, šķiet, ka neviens no minētajiem pētniekiem nav padziļināti interesējies par apģērbu vēsturi. Karulis un Kursīte spriež, ka brūnās krāsas nosaukums izspiedis latviešu nosaukumu “bērs”, kamēr mītiskajās dziesmās, kurās minēti brūni svārki, brūnā kā 16.–18. gs. prestižā krāsa aizstājusi, iespējams, iepriekš minētos zelta svārkus. Jāpiebilst, ka *Latvju dainās* iepriekš minētā dziesma sastopama 21 variantā, taču nevienā no tiem neparādās zelta krāsa, kamēr vairākumā gadījumu (16 variantos) minēta brūnā krāsa. Savukārt “bēri svārki” nav minēti nevienā no šī motīva dziesmām.

Otra teorija, kura saistībā ar šīm dziesmām izvirzīta 1923. gadā, un kuras autors ir vēsturnieks Arveds Švābe, ir tāda, ka dziesmās ir bijuši minēti bruņu krekli jeb tātad bruņu svārki un tiem izzūdod un parādotos plākšņu bruņām, “bruņu svārki” nomainīti ar “brūniem svārkiem”²⁰.

Domājot par līdz šim izteiktajām versijām, nevar apiet to, ka brūnā krāsa ir viena no visraksturīgākajām, ja ne pati izplatītākā no vēlā dzelzs laikmeta un, iespējams, arī dažu nākamo gadsimtu apģērba krāsām. Taču pirmā zinātniski korektā senā apģērba rekonstrukcija, uz kuru būtu varējuši balstīties gan Šmits, gan Švābe, parādījās tikai 1936. gadā²¹, kad abi šie vēsturnieki savus viedokļus jau bija pauduši. Tātad viņiem nebija pieejama informācija par apģērba krāsām vēlajā dzelzs laikmetā, kad brūnā ir ļoti izplatīta vīriešu svārku krāsa (otrā izplatītākā krāsa ir zila)²² un populāra sieviešu brunču krāsa²³. Tāpat jāpiebilst, ka tā ir krāsa, kādu visvieglāk iegūt no dabas krāsvielām. Šīs krāsas pigmentu dod gandrīz visu koku miza, arī pupu un sīpolu mizas un ļoti daudzu augu virszemes daļas.²⁴

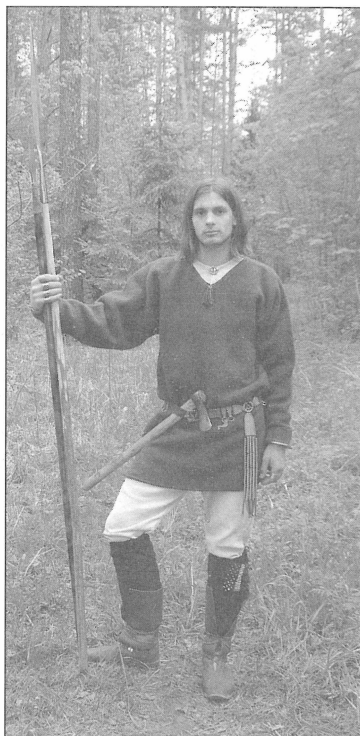
Ja skatāmies uz vēlā dzelzs laikmeta vīriešu apģērbu, tad svārku krāsa²⁵ varēja būt pelēka (no pelēkas krāsas aitām, kādas folklorā daudzkārt minētas un kuru vilna nepadodas krāsošanai, kādēļ, iespējams, pelēkas krāsas apģērbs izmantots darbam un ikdienai), tāpat tā varēja būt zila un arī brūna.

Nemot vērā to, ka, ejot karā vai medībās, brūnā un pelēkā krāsa būtu vienlīdz piemērotas krāsas aizsegam, jājaūtā, kāpēc krāsot apģērbu brūnu, ja arī pelēks ir vienlīdz praktisks. Folkloras tekstos savukārt redzam, ka pelēkā krāsa tiek uzskatīta par mazāk vērtīgu, ikdienišķu, nabadzīgāku ļaužu vai darba apģērba krāsu:

*Tav, māsiņa, slikta laime,
Tav pelekas avetiņas:
Saka tevi netikušu,
Redz pelekas villainites.
(LD 29091)*

2. att. Brūni svārki kā vēlā dzelzs laikmeta apģērba sastāvdaļa. Atdarinājums, autoru kolektīvs.

Fig. 2. Brown coat as part of the men's costume of the Late Iron Age in Latvia.

Kaut arī šie priekšstati folkloras tekstos visdrīzāk saglabājušies no vēlākiem gadsimtiem, tie tomēr uzrāda zināmas likumsakarības.

Jādomā, ka apgērba krāsa vēlajā dzelzs laikmetā nav bijusi tikai valkātāja gaumes atspoguļotāja vai estētiska vērtība. Tā droši vien ir nesusi zināmu nozīmi, kura visdrīzāk ir saistīta ar krāsaugiem, no kuriem šo krāsu iegūst un krāsojot pārnes uz apgērbu. Ja krāsošanai tiek izmantotas koku mizas (piem. ozola, alkšņa, kadiķa), tad arī apgērbs zināmā veidā kļūst par mizu, ko cilvēks apvelk kā bruņas.

Ozolam vara miza

Trīn kārtām apauguse.

(LD 14978)

Brūno krāsu iegūst arī no vairākiem augiem, kuri veicina asins recēšanu vai apturēšanu, kā arī lietojami asiņojošu vai pūžņojošu brūču ārstēšanai, piemēram, retēja un asinszāles²⁶. Tādejādi ar šiem krāsaugiem krāsotam apgērbam varētu piedēvēt ārstējošu spēku. Te vēl jāpiemin interesanta saistība ar to, ka arī sieviešu brunču audums bieži ir tieši brūnā krāsā²⁷. Jādomā, ka arī te varētu vilkt paralēles ar brūnā apgērba gabala aizsargājošo funkciju.

Šķiet, ka hipotēzi par krāsaugu nozīmes pārnesanu uz krāsoto apgērbu nav iespējams pilnībā pārbaudīt, jo arī visu kapulaukos atrasto brūnā apgērba fragmentu uzskaitē un rezultātu salīdzināšana ar mirušajiem līdzīgi dotajām piedevām, īpaši ieročiem, nedotu pilnīgi objektīvu vērtējumu tādēļ, ka kara drēbes, medību drēbes un, iespējams, cīņas drēbes no kādiem iniciācijas rituāliem nebūt noteikti nav tieši tās, ar kurām mirušais ir apbedīts kapā.

Atgriežoties pie garajām dziesmām, jāatzīst, ka to sižeta vecums nav skaidri nosakāms. Karuļa un Kursītes minētās dziesmas, kurās brūnie svārki parādās kā 16.–18. gs. modes krāsa, ir cita rakstura. Te daži piemēri:

Līdz zemīti brūni svārki,

Sarkans rožu vainadziņš.

(LD 5621)

Tēva pirkti brūni svārki

Zemi slauka staigājot.

(LD 16992)

*Nu man treji brūni svārki,
Duj dzeltēni kumeliņi.*
(LD 13806)

*Tam puisim brūni svārki,
Tam kliboja kumeliņš.
Man pelēki, mātes austi,
Man dancoja kumeliņš.*
(LD 5751)

Savukārt garās dziesmas, kurās notiek mītiskā cīņa, ir nevis sadzīviskas, bet mitoloģiskas dziesmas, kas norāda uz to senāku nevis vēlāku izcelsmi. Par šo dziesmu senāku izcelsmi vedina domāt arī tas, ka galvenais varonis jeb es šajās dziesmās ir vīrietis, tomēr iniciācijas rituāla laikā pēc padoma tiek jautāts tādām mītiskām būtnēm kā Māra, Laima, Dievs, – kopumā 8 vīriešu dzimtes un 12 sieviešu dzimtes padomdevējiem. Mītiskais ienaidnieks, ar kuru notiek cīņa, 11 variantos ir vīriešu dzimtes, bet 8 variantos – sieviešu dzimtes. Iespējams, ka tieši sieviešu dzimtes mītiskā ienaidnieka un mītiskā padomdevēja klātbūtne ļauj šo dziesmu motīvu attiecināt uz senāku mitoloģijas slāni.²⁸

Minētie brūnie svārki visdrīzāk nav arī bruņu svārki, jo tādus nevajadzētu mazgāt upē, žāvēt saulē un glabāt lādē. Turklāt tos pavisam noteikti nevajadzētu rullēt (senais gludināšanas veids), kaut gan pieļaujams, ka rullēšana dziesmās parādījusies vēlāk. Visbeidzot Latvijā bruņu kreklu atradumu ir ļoti maz.

Ja brūnās krāsas vienīgais nosaukums būtu bijis “bērs”, tad jādodomā, ka tas tomēr būtu saglabājies kaut nedaudzos tekstos, kamēr *Latvju dainās* tas lietots tikai kopā ar zirgiem un kumeliņiem un nekad kā apģērba krāsa.

Lai kāds arī būtu bijis brūnās krāsas nosaukums, un pat lai kāds arī būtu šo dziesmu rašanās laiks, tajās nav nekādu pretrunu ar to, ka apdziedātie brūnie svārki varētu atspoguļot tieši vēlā dzelzs laikmeta reālās un mītiskās priekšstatus, īpaši ņemot vērā dziesmu saturu.

Nobeigumā jāatzīst, ka, ievērojot folkloras kā vēstures avota nepilnības un izmantošanas ierobežojumus, latviešu folkloras teksti spēj kalpot kā vērtīgs informācijas avots senā apģērba izpētes procesā.

Saisinājumi

LD – Barons Krišjānis un Henrijs Visendorfs *Latuju dainas* 1.–6.sēj. Jelgava, Pēterburga, 1894.–1937.

Atsauces un piezīmes

- ¹ Eliade Mirča. *Mīts par mūžīgo atgriešanos*. Rīga: Minerva, 1995. 174 lpp.
- ² Ozols Artūrs. *Latviešu tautasdziesmu valoda*. Rīga: Zvaigzne, 1993. 11.lpp.
- ³ Urtāns Vladislavs. Zelta griezti gredzentiņi. *Padomju Jaunatne*. 1987. 28.janvāris.
- ⁴ Apsesdēls. Vaiņags dainās. *Latvijas Saule* Nr. 73–78., 1929.
- ⁵ Apsesdēls. Vaiņags dainās. (Beigas). *Latvijas Saule* Nr. 77–78., 1929. 851.lpp.
- ⁶ Piemēram, krāsaini attēli Nr. 14. un 15. Grām.: Bremze Zīle, Velta Rozenberga un Ilze Ziņģīte (sast.) *Latviešu tautas tērpi. III Zemgale. Augšzeme. Latgale = Latvian National Costumes*. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 2003. 27.lpp.
- ⁷ *Latviešu tautasdziesmas* 4.sēj., Latvijas PSR Zinātņu akadēmija, Andreja Upiša Valodas un literatūras institūts, Rīga: Zinātne, 1982., 166.–514.lpp.
- ⁸ Šmits Pēteris. Senatnes dzīves apstākļi pēc mūsu tautas dziesmām. Balodis Francis (red.). *Latvijas arhαιoloģija*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. 161.–163.lpp.
- ⁹ Zariņa Anna. Latgaļu vainagi laikā no 6. līdz 13. gadsimtam. *Arheoloģija un etnogrāfija* II, Rīga, 1960. 81.–82.lpp.
- ¹⁰ Bušmane Brigita. Ēdienu nominācija latviešu valodas izloksnēs, *LPSR ZA Vēstis* 1986.Nr. 8, 71.lpp.
- ¹¹ Karulis Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1.sēj., Rīga: Avots, 1992., 130.lpp.
- ¹² Jansone Ilga. *Galvas un plecu segas: lingvistiskais aspekts*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas inst., 2003., 295.lpp.
- ¹³ Krāsains attēls Nr. 268. Grām.: Bremze Zīle, Velta Rozenberga un Ilze Ziņģīte (sast.) *Latviešu tautas tērpi. II Kurzeme = Latvian National Costumes*. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 1997. 137.lpp.
- ¹⁴ turpat, krāsains attēls Nr. 505. 241.lpp.
- ¹⁵ Skat., piemēram, Šmits Pēteris. Par mūsu tautas dziesmu vecumu. *Etnogrāfisku rakstu krājums* II, Rīga: A.Gulbis, 1923. 9.lpp.; Bičolis, Jānis. *Latviešu tautas dziesmu hronoloģijas problēma*. Atsevišķs novilkums no rakstu krājuma “Ceļi” VII. Rīga: Ramuves apgāds, 1936. 171.–212. lpp.
- ¹⁶ Sneibe Zaiga. Ziņģe. Melodikas cilme un attīstība. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis*. Nr. 10 (495). 1988. 63–72.lpp.; Bērzkalne, Anna. *Dziesma par žēlumā nomirušu puisī*. Rīga: Latvju grāmata, 1942.
- ¹⁷ Urtāns Vladislavs. Tiras purva depozīts *Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti*. *Arheoloģija*. Rīga, 1962. 84., 90.–91.lpp.

- ¹⁸ Karulis Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1.sēj., Rīga: Avots, 1992., 149.lpp.
- ¹⁹ Kursīte Janīna. *Latviešu folklorā mitu spoguļi*. Rīga: Zinātne, 1996., 83.–84.lpp.
- ²⁰ Švābe Arveds. *Raksti par latviešu folkloru I*, Rīga: J.Rozes apgāds, 1923. 39.–45.lpp.
- ²¹ Krāsains zīmējums "Letgaļu jaunava un kaņavīrs XII.g.s. Dr. V. Ģintera rekonstrukcija" Grām.: Dzērvītis Arvids un Valdemārs Ģinters (red.) *Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē*. Rīga: J.Grīnbergs, 1936. 257 lpp.
- ²² Zariņa Anna. *Seno latgaļu apģērbs*. Rīga: Zinātne, 1970. 26.tabula: Vilnas un pusvilnas apģērba audumi vīriešu kapos.
- ²³ Zariņa Anna. *Seno latgaļu apģērbs*. Rīga: Zinātne, 1970. 57.–58.lpp.
- ²⁴ Pēc autorei veikto eksperimentu rezultātiem. Skat. arī Madre Ilga *Krāsošana ar augu krāsvielām*. Rīga: Avots, 1990.
- ²⁵ Zariņa Anna. *Apģērbs Latvijā 7.–17.gs.* Rīga: Zinātne, 1999. 72.lpp.
- ²⁶ Rubine Helēna un Vija Eniņa. *Ārstniecības augi*. Rīga, Zvaigzne ABC, 2004. 53., 242.lpp.
- ²⁷ Zariņa Anna. *Seno latgaļu apģērbs*. Rīga: Zinātne, 1970. 57.–58.lpp.
- ²⁸ Gimbutiene Marija. *Balti aizvēsturiskajos laikos*. Rīga: Zinātne, 1994. 176.–190.lpp. un Kursīte Janīna. *Latviešu folklorā mitu spoguļi*. Rīga: Zinātne, 1996. 32.–33.lpp.

Ieva Pīgozne-Brinkmane The Search for Information on Ancient Dress in Texts of Latvian Folklore

Summary

In this article, the author seeks to look for descriptions of ancient Latvian dress in the texts of Latvian folk songs. The costumes in focus come from the 9th to 12th centuries (Late Iron Age). Latvian folk songs, however, come from an indefinite and long period of Latvian history, and there is some doubt as to whether one can find references to the Late Iron Age in the texts of Latvian folklore. Several researchers have previously come to the conclusion that this is possible, and so has the author of this article.

Firstly, the author examines what could be meant by reference to "golden" and "twig" crowns in Latvian folk songs and concludes that the so-called "braid" (*grīstes*) crowns that were worn in the Latvian territory in the Late Iron Age correspond most to this group of crowns depicted in folk songs.

Secondly, a group of longer mythological folk songs is discussed, where the hero fights with a devil or other mythical enemy. The songs contain a

common occurrence: that the hero's brown coat is splashed with the enemy's blood. Brown was the most common colour of men's coats in the Latvian territory in the Late Iron Age. Previously researchers have thought that the brown coats of the 16th–18th centuries were depicted in these songs, while the author of this article defends the idea that they were of an earlier descent.